

Pogányiné Rózsa Gabriella

A hazai könyvtáros tanfolyamok vázlatos története a régi századfordulótól a Rákosi-korszakig

Jelen dolgozat a Rákosi-korszak magyarországi könyvtárügyét feldolgozó és a *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*ban Sonnevend Péternek, a kutatócsoport összehívójának és összehatójának megjelent írásában meghirdetett projekt¹ része, egy nagy kutatás egyik témakörének feldolgozása. A könyvtáros képzés történetének átfogó feldolgozása a rendelkezésre álló, még csak töredékeiben feltárt levéltári források hatalmas mennyisége miatt szétfe-szíti egyetlen – folyóiratban közölhető méretű – tanulmány terjedelmi kereteit, így ez a dolgozat csak a tanfolyamok históriáját mutatja be, a felsőoktatási könyvtár szakos képzés megteremtésének, ki- és átalakulásának eseményeiről ezen írás testvér-párja tudósít.²

Magyarországon első ízben az 1897-ben megszervezett Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa (MKOT) indított tanfolyamot 1898. július 4-e és 23-a között, amely mindössze 16 (naponta ½ 10-től ½ 1-ig tartó előadás és szemináriumi) foglalkozás keretében közvetítette a kétféle közgyűjteményben, intézménytípusban alkalmazandó könyvtárosi és levéltárosi ismeretek alapjait, mindösszesen 15 tanár, múzeumi őr, valamint már könyvtárosként működő férfiú számára. A *Magyar Könyvszemle* első ízben 1903-ban írt arról, hogy külföldön nők is részt vehetnek a könyvtári tanfolyamokon³; hazánkban az első hallgatónő – a folyóirat adatközlése szerint – a Főfelügyelőség hetedik, utolsó⁴ tanfolyamán vett részt Puhala Anna kassai és Gaszner Józsefné alsókubini kolleginák szemé-lyében 1913-ban⁵. De visszatérve az első képzésre, a folyóirat beszámolója közzétette a képzés tematikáját, a tanfolyam tartalmi súlypontjait:

- a paleográfia (írástörténet, az írásra használt anyagok, diplomatika, szakirodalmi források),
- a könyvismerettan (bibliológia, könyvtár-, könyv- és nyomdászattörténet),
- a könyvtártan (bibliotheconomia, könyvtári munkafolyamatok, szakrendek, külön-féle dokumentumtípusok kezelése, kölcsönzés) és
- a bibliográfia (katalogizálás, bibliográfiák készítése) adta.⁶

A kurzus láthatóan – Magyarország tradicionális politikai, kulturális kötődésének megfelelően – inkább a Dziatzko-féle képzésre és a Michael Denis-féle Bücherkundéra (*Einleitung in die Bücherkunde*. Wien, 1777) hajaz⁷, arányaiban a történetiség dominál a gyakorlati ismeretekkel szemben. A háromhetes képzés 12 napja a levéltári, illetve történeti stúdiumoknak szentelődött, csak hat foglalkozás témája volt a könyvtári teendők ismertetése. Az MKOT 1904-es, negyedik kurzusának programja már gyakorlatiasabb képzést adott: a tágan értelmezett paleográfiai tárgyakat követően a 30 könyvtári órát a nemzeti könyvtár neves munkatársai, Esztegar László és Varjú Elemér tartották.⁸ A következő tanfolyamon pedig a 16 levéltári órát a három könyvtári téma 12-12 tanórája követte Ferenczi Zoltán, Varjú Elemér és Gulyás Pál előadásában.⁹

A *Magyar Könyvszemle* 1899-es évfolyamában Fraknói Vilmos, a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője tett közzé javaslatot a vidéki közgyűjtemények fejlesztése ügyében. A fejlett könyvtári rendszer előfeltételeiként a tervezet „szakképzett és más hivatalos állásban el nem foglalt legalább egy tisztviselő”-t nevez meg a „törvényhatóságok székhelyei”-n és „az egyes vidékek szellemi központját képező nagyobb városok”-ban kialakítandó nyilvános könyvtárakban. A könyvtárügy kibontakozása érdekében pedig további tanfolyamok szervezése mellett foglalt állást, sőt „az iskolaév alatt [a] tanárjelöltek számára rendezendő tanfolyamokat czélszerűnek látszik szerves kapcsolatba hozni a középiskolai tanárképzéssel [...], hogy a tanároknak legalább egy része a könyvtártudományban elméleti és gyakorlati jártassággal bírjon”¹⁰.

Az 1900-ban megrendezett második tanfolyamról készített és publikált beszámoló a kurzus hozadékai között külön kiemeli az akkori 18 résztvevő között szövéődött személyes ismeretséget, amely rendszerszervező eszközként, potenciálként a könyvtárak együttműködéseit, az intézményekben alkalmazott módszerek egységesülését szintúgy elősegíti¹¹. Ugyanez a gondolat jelenik meg a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1901. január 10-ei ülésén elfogadott új szabályzatában: „Az orsz. főfelügyelőség szervezésének főcélja (...) hogy a (...) gyűjtemények között (...) minél szorosabb összeköttetés létesüljön s az ország különböző részeiben elszórt közgyűjtemények anyaga a nemzeti tudomány és művészet közös kincsévé s a nemzeti művelődés egységes forrásává legyen”, ezen cél megvalósításának egyik alapjaként – a 7. § f) pontjában foglaltak szerint – „a múzeumok és könyvtárak tisztviselőinek kiképzésére és szakszerű képzettségük gyarapítására szaktanfolyamokat rendez”. Ezzel összefüggésben a könyvtárak állami dotálásának előfeltételeként megfogalmazódott a „kellő szakképzettséggel bíró és lehetőleg rendszeres javadalmazással ellátott tisztviselők” alkalmazása¹².

Az MKOF és MKOT 1912-ben emlékiratot nyújtott be a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a könyvtárügy fejlesztése érdekében, ebben többek között a fővárosban rendszeres könyvtári tanfolyamok megrendezését sürgetik a tanárjelöltek és az Eötvös-kollégisták számára a Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó nagyobb könyvtárak káderutánpótlására; a népkönyvtári munkatársakat pedig a tanítóképzők diákjainak kötelező kurzusban történő képzésével kívánták felkészíteni, akik megfelelő tankönyv segítségével saját tanítványaikat szintén be tudják majd tanítani e munkára.¹³ Ez mai fogalmainkkal a könyvtárhasználati ismeretek integrálását jelenti az alapfokú iskolák tantervébe, illetve annak előfeltételeként könyvtárpedagógiai kurzusok beépítését a tanítóképzés hálótervébe.

Gulyás Pál, a könyvtártudomány második hazai professzora a *Könyvtári problémák* című írásának első fejezeteként¹⁴ tárgyalta a könyvtárosok képzését – jelezve ezzel, hogy „azon problémák sorában, melyek a hazai könyvtárügy terén akár a tudományos kutatás, akár a nemzeti közművelődés érdekében megoldásra várnak, természetesen első helyet foglal el a könyvtárosképzés

kérdése”. Gulyás elképzelése szerint „*oly és annyi speciális ágazat életbeléptetését kell kívánatosnak tartanunk, ahány könyvtártípus tényleg van*” – vagyis a könyvtári rendszer egyes elemeinek képzés- és készségbeli elvárásait, szakismeretbeli követelményeit kell a szakképzési és szakmai vizsgarendszer kialakításánál figyelembe venni. A tudományos és nagykönyvtárak leendő munkatársai felkészítése számára a budapesti egyetemen javasolja szervezeti-leg önálló könyvtártani tanszék megszervezését; „*tudományos könyvtári pályára s így könyvtári szakvizsgára csupán az bocsátható, aki egyetemet végzett és doktorátust, illetve olyan tárgykörökönél, amelyekből doktorátus ez idő szerint nem tehető, a doktorátussal egyértékű főiskolai vizsgát tett*”. A nyelv- vagy történelem szakos tanárjelöltek számára elrendelné a minimum egy év könyvtártani és kézírattani stúdiumok elvégzését az iskolai könyvtárak szakszerű kezelése érdekében; ezen felül a szerző szakmailag indokoltnak tartja a nagy közművelődési könyvtárak saját tanfolyamait – ahogyan például a Fővárosi Könyvtárban ez Gulyás idejében már bevett gyakorlat volt –, de mindenképpen országosan, központilag meghatározott szakvizsga bevezetését javasolja. Mindamellett MKOF feladatául rendeli a nagykönyvtárak (leendő) könyvtárnokai részére kurzusok megszervezését, illetve a gyakorlatok elvégzésére mintakönyvtár felállítását indítványozza, és éppígy fontosnak tartja a jelöltek nyelvi képzését. Meggyőződése szerint a népkönyvtárak kezelői számára szintén nélkülözhetetlen a legfontosabb praktikus ismeretek átadása – eleinte központilag szervezett képzés formájában, később pedig a nagyobb közművelődési könyvtárak vezetői decentralizáltan, saját régiójukban tarthatnak kurzusokat. Ahogyan a későbbiekben látható lesz, ez a modell visszaköszönt az Országos Könyvtári Központ elképzeléseiben.¹⁵

A tanulmány hangsúlyozta a népiskolai könyvgyűjtemények stratégiai jelentőségét, hiszen a felnövekvő generáció először itt találkozik a könyvtárral, így nagyobb hatáskört szán a kormány által korábban már életre hívott Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottságnak: első lépésként a grémiumba könyvtári szakember delegálását nevezi meg.

Gulyás Pál tehát 1917-ben már megfogalmazta javaslatait a szakképzéssel kapcsolatban, a történelem azonban közbeszólt, mindazonáltal az 1919-es tanácsköztársaság sem mehetett el szó nélkül e szorongató probléma mellett: a Közoktatásügyi Népbizottság 87745/III. b. számú rendeletében 1919. április 24-én Fogarasi Béla népbiztos-helyettes határozta meg a könyvtárosképzés rendszerét¹⁶: „*A Közoktatásügyi Népbizottság az ország közművelődési könyvtárhálózatának kiépítése céljából egyelőre kéthónapos könyvtárosi tanfolyamot rendez, melyet a jövőben a tudományos szakkönyvtárosképzéssel egyetemben az egyetemi oktatás egy tagozata gyanánt fog kiépíteni.*” A rendelet következő bekezdései utalnak a később megszervezendő könyvtáros iskolára is, ahol a képzés időtartama már két esztendő, tematikájában pedig elméleti és gyakorlati kurzusok, valamint továbbképző tanegységek szerepelnek. A *Tanácsköztársaság Könyvtáriügye* című orgánumnak ugyanazon számában a képzés részleteiről is olvashattak az érdeklődők: a tanfolyam célja, hogy „*megismertesse a hallgatókkal a modern közművelődési könyvtár belső adminisztratív munkáit, azok összefüggéseit, hogy megismertesse a hallgatóságot a népművelő könyvtár kölcsönző szolgálatának alapelveivel, a könyvtár társadalompedagógiai feladatával és hogy bevezesse őket a könyvpiar és könyvkereskedelem ismeretébe*”. A hathetes¹⁷ elméleti képzés első blokkja az *Általános könyvtártan*, ebben hat órát a könyvtártan általános kérdéseinek, kettőt-kettőt a tudományos könyvtárak, illetve a könyvtár és a múzeum kapcsolatának szenteltek; a *Könyvtárigazgatás és könyvtártechnika* a gyűjtemények kezelésének és használatának alapvető kérdéseibe vezette be a résztvevőket összesen 24 tanóraban; a *Könyvészet* ismeretekre kettő, *A könyvpiar, könyvkiadás és könyvkereskedelem* bemutatására ismét 24 óra

áll rendelkezésre. *Az olvasás és könyvgyűjtés* című tantárgy hat, az irodalmi ismeretek pedig három órát kapott. Az intézménylátogatások helyszínei: az OSZK Régi Magyar Könyvtára, az Iparművészeti Múzeum könyvkötészeti gyűjteménye, az Egyetemi, Műegyetemi és Papnövelde intézeti könyvtárak, valamint a Szabó Ervin Könyvtár központja, illetve 1. számú fiókja. Az elméleti előadásokat a háromhónapos, heti 30 órás gyakorlat követte a fővárosi könyvtárának valamely tagintézményében, de emellett a hallgatónak részt kellett venniük öt előre meghatározott irodalom-, illetve grafikátörténeti egyetemi kurzuson.¹⁸ A tanfolyam 1919. május 12-én kezdődött meg 179 jelentkező és 30 kiküldött könyvtáros részvételével.¹⁹ Megnyitó beszédében Fogarasi Béla a képzés jövőbeli kiszélesítésére is utalt: 1919 őszén tervezte a népbiztosság „*egy főiskola jellegű könyvtárosképző*”²⁰ intézmény felállítását. A képzésen elhangzott anyagról a jelenlévő gyorsírók segítségének köszönhetően jegyzetek közzétételét tervezték, erre azonban végül nem került sor.²¹

Holub József 1923-ban publikált, *Könyvtáros- és levéltárosképzés* című vonatkozó tanulmánya²² már az I. világháború lezárulta után a trianoni békeszerződésben torzítóvá csonkított és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kebelében rendszerre szervezendő hazai könyvtárak és könyvtárosok számára létesítendő képzési szerkezetet vázol – de csak a tudományos bibliotékákkal foglalkozva. Leszögezi – Schrettinger könyvtártani felfogására hivatkozva –, hogy a tudományos tisztviselőknek valamely alapvégzettség után kell speciális elméleti és gyakorlati képzésben részesülniük, ám az adott történelmi pillanatban „*külön szakiskola felállításáról nálunk szó sem lehet*”, hanem ismételten a budapesti universitas feladatául rendeli önálló tanszék megalakítását. A tudományos segéd tisztviselők, a „*különösebb szakértelmet nem kívánó sablonos munkák*” elvégzői magukban az intézményekben nyerjenek jártasságot tanfolyamokon keresztül, a könyvtári szolgák pedig gyakorlati betanítás útján.

Az elméleti dolgozatok, a külföldi könyvtáros képzés rendszerét bemutató beszámolók és a folyóiratszemplékben sűrűn felbukkanó ismertetések ellenére még több évtizednek el kellett telnie ahhoz, hogy a fővárosi patinás egyetemén megjelenjenek az első könyvtár szakos hallgatók. Addig az egyes könyvtárak igyekeztek több-kevesebb sikerrel helyi vizsgát, esetleg házon belüli tanfolyamot szervezni saját munkatársaik számára. Elsőként az Egyetemi Könyvtár vezette be a kinevezés feltételeként a szakvizsgát már 1874-ben, amelyet 1895-ben és 1897-ben továbbiak is követtek.²³ A Fővárosi Könyvtár vezetőjeként Szabó Ervin 1911-ben indítványozta a helyi tanfolyam megindítását²⁴, az 1914. évi július 1-jei közgyűlésen pedig felvetette „*képesítési követelmények*” és szakvizsga előírását, és még abban az évben, decemberben elfogadták a vizsga szabályzatát is.²⁵ Katsányi Sándor a fővárosi „dolgozószobájának” történetét feldolgozó nagyformátumú művében közli a vizsga tartalmát is: az írásbeli részben a jelöltek rövid dolgozatot hivatottak készíteni valamely könyvtártani témában, illetve magyar, német, francia és angol könyvek katalógizálását kell elvégezniük, a szóbeli kollokvium pedig könyvtártani, bibliográfiai, illetve tájékoztatósi, tudomány- és irodalomtörténeti tételekből, a megfelelő szintű nyelvismeret bizonyításából és a tudományos munkatársak számára városigazgatási és szociálpolitikai ismeretekből állt.²⁶ Mihalik József az MKOF-hez kötődő hivatalos lapban, a *Műzeumi és Könyvtári Értesítő*ben írott cikkében a helyi munkatársak által tartott és a saját könyvtár működését, munkamenetét bemutató előadásorozatról nyilatkozva elismerőleg kijelentette: „*jobb módszer ez, mint a célon túllövő, az egyetemi ifjúság által különben is legkevesebb szimpátiával fogadott, s egyben be nem vált kísérlet, mely a könyvtárnoki tudományoknak és teendőiknek egyetemi*

tanszéken való oktatásával akart a könyvtári intézmények részére szakmunkásokat nevelni”.²⁷ (Az egyetemi keretek között tartott könyvtári kurzusok népszerűtlenségéről szóló kijelentésnek némiképp ellentmondanak Gyalui Farkas kolozsvári tapasztalatai: 1901 és 1918 között összesen több mint 1000 hallgatója volt előadásainak, és megemlékezett több, később éppen könyvtári területen híressé vált tanítványáról²⁸.)

A két világháború közötti időszakban nagy jelentőséggel bírt a Központi Címjegyzék számára a feldolgozó munka összehangolásának érdekében az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központban 1927-ben és 1928-ban tartott két tanfolyam.²⁹ Később az 1935-ben megalakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete (MKLE) szintű egyik kiemelt feladatuként említi a könyvtáros képzés intézményessé tételét³⁰. Az MKLE kurzusának tematikáját Fitz József dolgozta ki: a szervezet keretében megtartott tanfolyamok hallgatói 99 gyakorlati és 125 elméleti órában vértettek fel a megfelelő ismeretekkel 1937. február 1. és március 23., valamint 1937. november 29. és 1938. április 13. között.³¹ Mindazonáltal e törekvések nagy része nem eredményezett tartós javulást a könyvtári személyzet szakmai felkészültségében, sőt a II. világháború kitörése után még a korábban megalapított tanfolyamok sem indultak meg.³²

A II. világháború után már más paradigmában vetődött fel ismételten ez az egyre szorongatóbb, sürgető kérdés; és a helyzet azáltal is rosszabb volt a korábbi évtizedekénél, hogy 1945-ben, illetve a rákövetkező években a hivatalban lévő és a megelőző korszakban már kiképzett könyvtárosok egy részét politikai okok miatt eltávolították állásukból. Közvetlenül a II. világháború lezárulta után – az állami tisztviselői kar többi szegmenséhez hasonlóan – a könyvtáros társadalom szintén az igazolási eljárásokkal³³ kellett, hogy foglalkozzék; „*ki kellett cserélni könyvtárosainkat*” – idézhetjük a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetének vonatkozó fejezetét³⁴. És ez a szomorú jelenség nem korlátozódott csak a főváros könyvtárára. Súlyos veszteség érte szakmánkat például akkor is, amikor a jelentős elméleti és gyakorlati oktatói feladatokat ellátó Fitz Józsefet a Magyar Nemzeti Múzeum igazoló bizottsága 1945. május 7-én „*a közszolgálatban való meghagyás[a] mellett a főigazgató állásra alkalmatlannak minősítette*”, ezért a méltatlanul mellőzött szakember levélben más beosztáshoz folyamodott gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterhez: a könyvtáros képzésben kívánta hasznossá tenni magát. Kérelmében egyrészt áttekinti a vonatkozó nemzetközi és hazai fejleményeket, másrészt pedig – saját ebbéli tapasztalataira, egyetemi magán, később pedig rendkívüli tanári kinevezéseire hivatkozva – kéri, hogy a budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen megszervezendő könyvtártudományi tanszék oktatója lehessen, illetve hogy a minisztérium rendelje el „*hogy a jövőben alkalmazandó könyvtárosjelölteknek ilyen [könyvtártani és könyvtörténeti] előadások anyagából kolloquálniok kelljen*”.³⁵ A Széchényi Könyvtár volt főigazgatójának kérése sem saját sorsa, sem pedig a könyvtári szakképzés tekintetében nem nyert meghallgatást, Fitz Józsefet nyugdíjazták. Még szerencse, hogy néhány évvel később az Országos Könyvtári Központ – később még szó lesz róla – meghívta tanfolyamai oktatójának.

Így a *Magyar Könyvszemle* 1947-es, csupán kefelevonatban ránk maradt évfolyamának nyitó tanulmányában Varjas Béla újra kénytelen volt a megoldást sürgetni³⁶, hiszen a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 1946 végén megtartott közgyűlésén sem sikerült a szakképzés ügyének rendezése, pedig a szervezet működésének újraindítása főként erre a célra irányult.³⁷

Varjas Béla a múltra visszatekintve önkritikát is gyakorol: a II. világháború előtti szakképzés leginkább csak a tudományos könyvtárak káderezésével számolt: „*Ez is értendő, ha számot vetünk azszal, hogy igazán nagy, számottevő hivatásos könyvtárosgárdája csak egyetlen közművelődési könyvtárunknak, a Székesfevárosi könyvtárnak volt, amely viszont házi tanfolyamokon nevelte ki fiatalabb könyvtáros-nemzedékét. A többi, aránylag csekélyszámú s főként vidéki közművelődési könyvtár egyenként alig két-három tagot számláló tisztviselői kara, nemcsak a tudományos könyvtárak tisztviselőinek túlsúlya, hanem szétszórtsága miatt sem képezett olyan jelentős réteget, amely a könyvtárosképzés terén erősebben érezte volna hatását. Ezek után alig lephet meg már valakit annak a megállapítása, hogy a nép- és rokontípusú könyvtárak kezelőinek képzése még mostohább sorsban részesült s az a semmivel egyenlőnek tekinthető.*”³⁸

A szakmai képzésnek a negyvenes évek második felében azonban nem csupán a Varjas Béla által vázolt kedvezőtlen történelmi gyökerei okozta hiátusokkal kellett leszámolnia, hiszen a korszak köztörténelmi helyzete újabb kihívásokkal jelentkezett a könyvtári világ számára. A már említett igazolási eljárások, az újjáépítés, illetve újárendeződés, később pedig az élet minden területére kiható politikai átalakulás, az egyre határozottabban balra tolódó ideológia mozgatta a könyvtáros képzést is.

1945-ben legkorábban az úgynevezett szabad művelődési intézmények kezdték meg működésüket, ezen belül a szakképzést – eleinte nem is tisztán könyvtári tematikájú kurzusok keretében, hanem a népművelő tanfolyamokon kaptak helyet meglehetősen szűk órakeretben a könyvtárosi ismeretek.

1945. július 7-én jött létre a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon belül a népművelés ügyéért felelős VI. ügyosztály, amelynek vezetője Gombos Ferenc lett; az ügyosztály tevékenységi körébe pedig a „szabadművelődés”, vagyis az önművelésre alapozó és ekkor még polgári szemléletű, nemzeti értékrendű felnőttek nevelés került. Ennek szervezeti háttéréként hozták létre a 12100/1945. VKM. számú, 1945 októberében-novemberében kidolgozott rendelettel az Iskolán kívüli Országos Népművelési Bizottság helyében az Országos Szabad Művelődési Tanácsot, a 31600/1945. VKM, valamint a 720/1946. ME rendeletek alapján megszerveződtek az országban a szabadművelődési felügyelők gondjaira bízott úgynevezett szabadművelődési kerületek³⁹; 1946-ban jelent meg az 5000/1945. VKM számú rendelet, amely alsó-, közép- és felsőfokú szabadiskolák létrehozását is lehetővé tette.⁴⁰

Gombos Ferenc szabadművelődési osztályfőnök 1945. október 5-ei keltezésű körlevelében kijelölte a szabadművelődés feladatrendszerét: „*Az iskolán kívüli nevelés minden vezetőjének mindent el kell követnie, hogy a parasztság, munkásság és értelmiség minden demokratikus szellemű, nevelő-oktató munkára alkalmas tagja népünk felemelésének, az ország szellemi újjáépítésének munkájába minél erőteljesebben és céltudatosabban bekapcsolódjék.*” A tananyag kiválasztásában pedig prioritást kell élveznie a politikai (értsd: nemzetpolitikai), erkölcsi és az egészségügyi nevelés szempontjainak, hiszen „*az iskolán kívüli nevelésnek nem célja a szakemberek képzése, azonban amikor a mindennapi élet számára nevel, nem hagyhatja figyelmen kívül a hallgatók élethivatását, foglalkozását sem*”⁴¹.

Az azonban már magának a szabad művelődési intézményrendszer működtetésének biztosítására „kultúrvezetőkre” is szükség volt, így a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 12200/1948. VKM számú rendeletében létrehozta a budapesti Szabad Akadémiát⁴², amely „*kultúrvezetőképző-iskolaként*” a népfőiskolai kultúrvezetők részére indított négy napos tanfolyamokat.⁴³ A Szabad Akadémia kurzuskínálatában épp így megtalálható volt a

nyolchetes népművelési képzés is, amelynek keretében az Akadémia „*a népművelés munka elvégzésére alkalmas közép-kaderek*” „*szakmai tanfolyamok (bábos, karnagy, színjátszó, könyvtáros) szeminárium vezetői*” kiképzésére vállalkozott, tematikájában az olvasómozgalom kérdésköréhez kapcsolódóan pedig a „*könyvtárszervezési kérdéseknek*” és a „*népkönyvtári mozgalomnak*” szenteltek előadásokat.⁴⁴ 1950 májusában született meg a falusi kultúrotthonok részére készített mintaszabályzat, amely a három-hét tagú vezetőségbe könyvtáros delegálását is lehetővé tette; az 1951-es szabályzat azonban a tíz tag között a könyvtár képviselőt már kötelezően írta elő.⁴⁵ Az első ötéves terv végére a kistelepülések komplex kulturális intézményei számára az illetékes Népművelési Minisztérium hathetes tanfolyam keretében 1949-ben 130, 1950-ben 200 népkönyvtárost képzett, utána a tervidőszak végéig évi 100, összesen 400 kolléga felkészítése történt meg. (A Népművelési Továbbképző Intézet működésével kapcsolatos 1954 júniusi minisztériumi javaslat szerint a következő területekre fókuszáló tanfolyamok szükségesegek: olvasás-ösztönzés, könyvpropaganda, könyvismertetés és -ajánlás, foglalkozás az olvasókkal; a vidéki állami tömegkönyvtárak feladatai, kapcsolatai a hatóságokkal, szervező és irányító munka; illetve a megyei tanácsok népművelési és könyvtári osztályainak káderei számára „*A könyvtár feladatai a szocializmus építésében a Pártkongresszus után*”, a tanácsok feladatai, munkaszervezés a könyvtárban. A fogalmazvány ezen felül a minimumizsgák lebonyolításában úgyszintén szerepet szánt az NTI-nek.⁴⁶)

Ám időközben a magyar politika erőteljes balratolódása következtében az 1948 júniusában tartott révfülöpi konferencia után a szabadművelődést – mint ideológiailag nemkívánatos intézményrendszert – átalakították, háttérbe szorították, és a teljes magyar művelődéspolitikát egyre inkább a szovjet mintának rendelődték alá. Gombos Ferencet 1948-ban félreállították, nyugdíjazták, az Országos Szabad Művelődési Tanács hároméves mandátuma pedig lejárt, így a grémium magától megszűnt.⁴⁷ A politikai és intézményi átalakulás, illetve ezzel együtt az elvárások megváltozása jól érzékelhető egy, a Szabad Akadémia előadóinak névsorához fűzött – feltehetően 1949-ben keletkezett – megjegyzésen: „*Az x-el megjelöltek politikai előadók. Kérem az elvtársakat, hogy a pol. előadókat illetően ne téveszték szem előtt [sic], hogy a tanfolyamot egy jó politikai beszámolóval tudjuk bezárni, ami a múlt tanfolyamon nem sikerült.*”⁴⁸

A szabad művelődés intézményrendszere ugyan még ekkor is a VKM-hez tartozott, azonban 1949. június 11-én kihirdették az 1949. évi 15. törvénycikket az új minisztériumok szervezéséről és a kormány átalakításáról⁴⁹, a változtatások során a teljes nemzeti művelődés, ezzel együtt a könyvtárak ügye a frissen megalapított Népművelési Minisztérium hatáskörébe, Révai József miniszter, a kommunista főideológus felügyelete alá került. A törvény parlamenti „vitájában” elhangzott érvelés szerint „*Hazánkban a diúsőséges szovjet hadsereg által történt felszabadítása óta a kulturális életben is komoly fordulat tapasztalható. (...) Országszerte egyre nagyobb az érdeklődés a sajtó, a szovjet irodalom és az új magyar könyvek iránt (...) De ha jelentős is a haladás népiünk politikai és műveltségi színvonalának emelésében, valamint kulturális életünkben, kétségtelen, hogy a népművelés terén a demokrácia előtt még az eddiginél lényegesen nagyobb feladatok állnak. (...) az állam vonalán is meg kell teremteni a kultúra további fejlődéséhez szükséges előfeltételeket. Hogy kultúránk ne az imperialista kozmopolitizmus irányait képviselje, (...) hanem továbbfejlessze a munkásosztály ideológiáján nyugvó kultúrát (...) ez lesz a célkitűzése az újonnan felállítandó Népművelési Minisztériumnak.*”⁵⁰

Az új minisztériumon belül Könyvtárosztály szerveződött, ennek első évéről szóló jelentés a könyvtáros képzés alábbi rendszeréről számol be: Budapesten működött a hat-hetes bentlakásos könyvtárosképző iskola 245 hallgatóval, 10 megyeszékhelyen a falusi népkönyvtárosok számára a leginkább az ideológiai témákra és a propagandamunkára koncentrálni hatnapos bentlakásos kurzusokon 293-an végeztek. Ezen felül idővel tervezték minden megyeszékhelyen, sőt az erősebb járási könyvtárakban is néhányhetes alapképzés beindítását.⁵¹

A fővárosi Szabad Akadémia tehát 1950 és 1954 között különféle 2-, 3-, 4-, 6-hetes, már speciálisan „*a különböző budapesti és vidéki üzemek, intézmények, valamint népkönyvtárak részére alapfokú ismerettel bíró könyvtárosokat*” képző iskolaként működött, de az 1813 B/56/1950. sz. rendelet alapján⁵² már új név alatt, Népművelési Iskola Könyvtáros Iskolaként. A kurzusokat 1951 májusától szakosították, így egyszerre azonos beiskolázó szakszervezet, hálózat munkatársai tanulhattak homogén képzési céloknak megfelelően.⁵³ Az iskola eseménydús történetének következő fordulópontja a Népművelési Minisztérium Művészetoktatási Főosztályának 1954. április 6-án kelt 8774-15-25/1954. sz. rendelkezése, amelynek értelmében „*1954. április 30-ával beszünteti működését, hely[é]ségeit, állóeszközzeit és fogyóanyagait a Népművelési Továbbképző Intézet tulajdonába adja át*”.⁵⁴ Az Intézet működéséről – egyelőre – csak annyi tudható, hogy valamikor 1954-ben szerveződött meg a népművelés területén, a kultúrotthonok különféle részlegeiben és beosztásaiban tevékenykedő munkatársak tanfolyami képzése számára.⁵⁵

A különféle típusú vidéki könyvtárak munkatársainak képzésében a fővárosban szervezett kurzusok mellett korán megjelentek a regionális tanfolyamok is, Szentendrén például a Szakszervezeti Tanács és a Népművelési Minisztérium 1949. október 8-án indított hat-hetes bentlakásos tanfolyamot 49 résztvevővel a szakszervezeti és üzemi téták számára⁵⁶. De jelentős szerepet vállaltak a képzésben a vidéki nagykönyvtárak is. Szegeden például az egyetem könyvtára a városi és intézményen belüli tanfolyamok oktatásban vett részt, illetve segítette „*a tanácsi és tömegszervezeti könyvtárak dolgozóinak a vizsgákra való felkészítését*”, valamint támogatta az 1951-ben államosított üzemek szakszervezeti könyvtári életét.⁵⁷

A Népkönyvtári Központ 1950 és 1952 között megkezdte a körzeti könyvtárak megszervezését is, e gyűjtemények pedig szolgáltatási feladataik mellett a környező települések könyvtárosainak képzésében úgyszintén részt kellett, hogy vegyenek⁵⁸: Pest megyében a monori körzeti könyvtár 1951. december 10. és 22. között tartotta első két hatnapos kurzusát összesen 49 népkönyvtáros számára; a járási székhelyek pedagógus könyvtárosai pedig 1952 folyamán Budapesten vettek részt tanfolyamon.⁵⁹

1954 márciusában a korábbi tanfolyami rendszer átalakulásához kötődően kísérleti jelleggel háromhetes képzések indultak először Békéscsabán és Kaposvárott, majd Szekesfehérvár, Szombathely, Kiskunhalas és Kecskemét bibliotékáiban; összesen 37 tanfolyam zajlott le 206 résztvevővel. A képzési rendszer útkeresésének egyik lehetőségét a „tanonc-képzés” bevezetésében látták: egy-egy érettségivel rendelkező tanuló hat hónapot töltene könyvtáros-inasként valamelyik megyei könyvtárban, gyakornoki ideje végén pedig vizsgát tenne.⁶⁰

Általánosságban azonban elmondható, hogy az alap- és középfokú kurzusok nem tudtak érdemi javulást elérni a nép- és közművelődési könyvtári munkatársak felkészültségében, a tanfolyamok „*minőségi színvonala ugyancsak sok kívánnivalót hagy hátra*” – olvasható a jogos kritika a korabeli szakfolyóirat, *A Könyvtáros* hasábjain⁶¹ – „*Úgy az eddig felhasznált*

tematika, mint az előadások és az iskola vezetés elméleti színvonala nem volt alkalmas arra, hogy igazán jó könyvtárosokat neveljünk. A legyengébb pontja könyvtárosképzésünknek azonban az iskolára küldött káderek voltak.” A korabeli dokumentumokban több panasz is olvasható a nem megfelelő felkészültségű, műveltségű, iskolázottságú, vagy néha a nem megfelelő ideológiai alapokon álló diákok miatt; megesett, hogy „*olyan embert küldtek könyvtáros iskolába, aki soha nem is olvasott*”⁶²] (...) *Tanfolyamaink – folytatódik A Könyvtárosból vett idézet – egyik fontos hiányossága volt még, hogy a gyakorlati könyvtárosi teendők elsajátítására nem fektettek elég súlyt.*” Mindazzal együtt kimondatott, hogy „*a végzett hallgatók nagy része ma mégsem dolgozik könyvtárban*”. A csorba kiküszöbölésére a következő évre tervbe vétetett a négyhónapos könyvtárosképző iskola életre hívása, egyrészt a könyvtárosok, másrészt pedig az alsó fokú könyvtáros képzés számára oktatók, összesen 70-70 szakember felkészítésére. Ez a kurzus a hathetes tanfolyamok kiváltására is hivatott volt; a hatnapos megyei képzések helyett a fővárosban állandó háromhetes iskolát javasol a jelentés a falusi népkönyvtárosok és a kisüzemek könyvtárosai számára: 1951-re 12 ilyen kurzus megtartását irányozták elő 500 fő kiképzésére.⁶³

Nem sokáig, csak 1952 januárjától⁶⁴ 1954 márciusáig⁶⁵ szolgálta a szakképzés ügyét a Népművelési Minisztérium fennhatósága alá tartozó budapesti Népművelési Iskola, ahol öthónapos könyvtáros (és népművelő) tanfolyamra iratkozhattak be azok a kollégáink, akik nem mentek főiskolára (az 1951-től működő budapesti Apáczai Pedagógiai Főiskolára) vagy az ELTE-n 1949-ben megszervezett könyvtár szakra. Az 1953-as kurzusra felhívó körlevélből tudható, hogy „*A vidéki hallgatók az iskolán lakást, teljes ellátást és 100 forint ösztöndíjat kapnak kinevezésükig. (...) Továbbképzésükre a munkájuk mellett megvan a lehetőség az egyetem, főiskola levelező vagy esti tagozatán*”.⁶⁶

A képzés tapasztalatainak összegzésére, a hallgatói vélemények megismerésére szolgált a végzett hallgatók 1953. november 20-ára megszervezett találkozója; a rendezvényt Dobos Piroska, az iskola vezetője hívta össze kilenc hónappal a kurzus vége után, és az ott elhangzottakról a korabeli szaksajtón keresztül tájékoztatták a kollégákat.⁶⁷

Újabb kísérlet volt az, hogy a 2001/1/1953. számú minisztertanácsi határozat önálló iskolatípusként létrehozta a tervek szerint a főváros mellett Miskolcon, Debrecenben és Veszprémben az általános érettséginek megfelelő végzettséget nyújtó könyvtáros gimnáziumot, ahol „*közismereti tantárgyakat és a könyvtáros munka szakirányának megfelelő elméleti és gyakorlati tárgyakat kell tanítani*”. A határozat kimondta, hogy esti és levelező formában dolgozók könyvtáros gimnáziuma is szervezhető⁶⁸; fontos ez azért, mert az ekkor már megfogalmazott elvárások szerint minden könyvtárosnak minimum középfokú végzettséggel kell rendelkeznie⁶⁹. Mindazonáltal ez a képzési forma sem bizonyult hosszú életűnek: vidéken végül nem is létesültek ilyen iskolák, a fővárosi pedig már 1954 júniusában – feltehetően a költségvetési megszorítások következtében⁷⁰ – megszűnt, mert „*azonkívül, hogy fenntartása népgazdasági érdekből nem indokolt, közismert, hogy azt a műveltséget, amit az iskola adott volna általános gimnáziumban bárki megszerezheti, a szakképzettség megszerzésére pedig más, célszerűbb lehetősége is van*” – olvasható a Mihályi Imre, a Népművelési Minisztérium referensének tollából egyik tervezetnek fogalmazványában.⁷¹ Mindazonáltal más formában ugyan, de nem volt idegen a magyarországi könyvtárügytől az ilyen ifjú korban jelentkező szakképzés; Szabó Ervin 1912-től alkalmazott a Fővárosi Könyvtárban 14-16 éves gyakornokokat⁷², bár a budapesti Népművelési Iskola Könyvtáros Iskola kurzusaival

kapcsolatban 1951-ben az egyik ellenvetés épen az volt, hogy a delegált diákok között túl fiatalok, akár 14 éves gyerekek (és túl öregek, 61 éves „öregdiákok”) is voltak.⁷³

Mindazonáltal az 1940-es évek végén és az 1950-es évtized kezdetén a szabad művelődés ideológiai alapon átfőrmálódó célkitűzéseinek következtében a gyorsan kiterjedő könyvtári rendszer, eleinte a háború alatt elpusztult népkönyvtárak újjászervezése, a nagy számban létrehozott üzemi, szakszervezeti és vándorkönyvtárak, a települési és körzeti könyvtárak tömege, illetve a könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2.042-13/1952 /V. 14./ M.T. sz. határozat és annak végrehajtási utasítása⁷⁴ alapján megszervezett gyűjtemények hirtelen hatalmas káder- és képzési igényrel jelentkeztek. Példa erre Vas megye 1952. augusztus 17-én ünnepélyesen felavatott könyvtára, ahol „a város lakosságának könyvtári ellátása mellett új feladatok vártak a szakképzett könyvtárossal nem rendelkező intézményre: a megye könyvtárainak irányítása, a járási könyvtárak szervezése, a községi könyvtárak létrehozása, az első könyvtárosok képzése”.⁷⁵

A pályára beáramló új munkaerő módszertani támogatásában, szakismeretekkel való felvértezésében az 1952-es jogszabályi változások, illetve – többek között – az első országos könyvtári konferencián megteremtett úgynevezett „patronálás” és a „tapasztalatcsere” intézménye volt hivatott segítséget nyújtani, vagyis az, hogy a nagykönyvtárak valamilyen egyetemi vagy főiskolai diplomával, magas színvonalú műveltséggel és szaktudással, valamint jelentős gyakorlattal, munkatapasztalattal, esetleg még a II. világháború előtti tanfolyami végzettséggel rendelkező munkatársai tanácsadásra, gyakorlati oktatásra kijár-
tak a kisebb, újonnan létrehozott vagy nem szakszerű kezelés alatt lévő gyűjteményekbe. A tudományos és közkönyvtári ellátás koherens rendszere, a könyvtárügy sokszor hangoztatott egysége – amint az a jogforrás preambulumban megfogalmazódik: „*meg kell teremteni az állami könyvtárak egységes irányítását és felügyeletét, az állami könyvtárak egységes rendszerét*” – csupán abban az egyetlen tekintetben valósult meg, hogy „*biztosítja a tudományos könyvtárak tapasztalatát és segítségét a városi, községi, szakszervezeti és szövetkezeti könyvtárak számára*”⁷⁶. Maga a 2.042-13/1952 /V. 14./ M.T. sz. határozat egyéb aspektusban nem is említi a tudományos információszoigálatás intézményeit.

Az 1952 novemberében megtartott országos könyvtári konferencián azonban a patronálás és a tapasztalatcsere kérdéseikhez kapcsolódóan az is elhangzott hivatalosan, hogy a könyvtárosok nem csupán a szigorúan vett könyvtári szakmai ismereteknek voltak híján, hanem több mint 60 százalékuk csak általános iskolai vagy még ennél is alacsonyabb végzettséggel rendelkezett.⁷⁷

Éppígy szót emelt pár hónappal korábban Nemes Dezső az 1952. március 17-18-án lezajlott Országos Népművelő Értekezleten a könyvtáros képzés ügyében: „*A könyvtári munka színvonalának emelése megköveteli a jobb, általánosabb felkészültséget minden területen*”; cél, hogy minden könyvtáros középiskolai vagy főiskolai könyvtáros végzettséggel rendelkezék⁷⁸.

A szegedi Somogyi-könyvtár fiókhálózata – egyetemi város és megyeszékhely lévén – nem sorolható a legrosszabbak közé, de az 1953. október 27. és 31. között megtartott vizsgálat jegyzőkönyvének tanúságai azonban figyelemre méltók. A Berza László, Darabos Pálné, Gerézdi János és Sallai István tapasztalatait összegző jegyzőkönyv kimondja, hogy az iskolákban lévő letéti állományokat – helyénvalóan – a pedagógusok kezelték, azonban „*az újszegedi művelődési otthonban lévő fiókkönyvtár vezetője kendergári munkás, a többieké általában 'háztartásbeli' volt*”⁷⁹.

Ez a kiábrándító helyzet meglehetősen lassan változott meg, hiszen ekkor még nem végeztek az egyetemi könyvtár szakos hallgatók és a budapesti (később Apáczai Csere János) Pedagógiai Főiskola első diákjai. A rövid tanfolyamok pedig – sőt maga a Főiskola – sem írta elő a leendő résztvevők számára kötelezően az érettségi meglétét. Magától értetődő volt tehát, hogy ezen a helyzeten idővel a törvényi szabályozókon keresztül kellett változtatni. Ez a folyamat – a szocialista társadalom- és gazdaságpolitikai törekvésekkel összhangban – először az ipar területén érett be: 1953-ban sorra láttak napvilágot megfelelő tárcák rendeletei és utasításai saját üzemi könyvtáraik kezelőinek képzéséről:

- 29/1953. (II. 24.) Kip. Min. sz. rendelet: Üzemi műszaki könyvtárosok feladatai;
- 1.980/M. K. (VII. 9.) 1953. sz. üzemi műszaki könyvtárak létesítése és fejlesztése. (Bánya- és Energiaügyi Min. utasítása.);
- 155.608 (V. 26.) 1953. az üzemi műszaki könyvtárak szervezése és fejlesztése. (Vegyipari Min. utasítása.);
- 4.006/1954. (I. 2.) KGM sz. az üzemi műszaki könyvtárak szervezése és fejlesztése;
- 324.090/1954. Élip. M. sz. utasítás. üzemi műszaki könyvtárak szervezése és fejlesztése.⁸⁰

A könyvtári rendszer egészéért felelős illetékes tárca az 1954. május 28-ai *Népművelési Közlöny*ben tette közzé A Népművelési miniszter 11-1-18/1954. Np. M. sz. utasítását a függetlenített vállalati műszaki könyvtárosok képzéséről.⁸¹ A műszaki könyvtári munka alapvető ismereteinek meghatározásában az Országos Műszaki Könyvtár jelentős részt vállalt, ám már az előkészítő munkálatok alatt egyértelművé vált, hogy a meglévő tanfolyami rendszer nem nyújt majd megfelelő alapot e speciális terület könyvtárosai számára, így az OMK még 1953. december 8-án elindította első saját tanfolyamát. A hallgatók 56 százaléka egyetemi végzettséggel, vagy éppen műszaki felsőoktatásban szerzett képzéssel rendelkezett, de könyvtári ismeretekkel eddig nem (86 %), vagy csak nagyon korlátozott mértékben. A tanfolyam az eredetileg tervezett 40-50 hallgató helyett 100-nál több résztvevővel folyt le 1954. április 13-áig; és a nagy érdeklődés miatt levelező formában úgyszintén elindították a kurzust 28, főleg vidéki kolléga számára. Munkakörüket tekintve a résztvevők 53 százaléka függetlenített műszaki könyvtáros volt. A könyvtár 1956-ig – még hálózati központi könyvtári jogi státusza törvénybe iktatása előtt – több mint 300 vállalati könyvtárost vértezett fel a számukra szükséges szakismeretekkel, ezen módszertani szerepvállalása nyilvánult meg a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójának* (a ma is élő *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* elődjének) útjára bocsátásában.⁸² A kiadvány 2. számában jelent meg értékelés a tanfolyamról, a vizsgáról és annak tapasztalatairól az akkori igazgató, Jánssky Lajos tollából. A vizsgáról beszámoló híradás felsorolta a kurzus tartalmi súlypontjait, tantárgyait: a résztvevők a katalógizálás és szakozás mellett a műszaki tájékoztatás és dokumentáció, bibliográfia kérdéseiben, az olvasószolgálat, a raktározás és a szerzeményezés ismereteiben kaptak elméleti és gyakorlati képzést. Mindamellett a direktor fontosnak tartotta a kollégák további mentorálását rendszeres továbbképzések, konzultációk formájában, illetve műszaki könyvtárosi kézikönyv közzétételével.⁸³

A Könyvtárosban könyvtári szakképzéssel foglalkozó, és részben az egyetemi könyvtár szak kezdeti nehézségeit, hibáit is megtárgyaló szakmai diskurzusban Balázs Sándor a műszaki könyvtáros közösség szempontját fejt ki: ez a terület hiányzik az egyetemi és főiskolai képzések tematikájából, ez is indokolja a helyi tanfolyamok szükségességét.⁸⁴

A közművelődési könyvtári rendszerben tevékenykedő könyvtárosok alkalmazásának képesítéshez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről 1954 augusztusában jelent meg jogszabály a népművelési miniszter 11-2-18/1954. Np. M. számú utasításaként. Eszerint megyei könyvtár vezetője, helyettese, osztályvezetője, járási vagy budapesti fiókkönyvtár vezetője 1954. augusztus 1-jétől csak egyetemi vagy főiskolai végzettséggel állhat munkába; az utasítás a megfelelő tanulmányok megkezdésére 1956. október 1-jéig, a szükséges diploma megszerzésére pedig 1961. október 1-jéig adott haladékot. A jogforrás a városi vagy önálló községi könyvtárosok számára érettségít vagy tanítói végzettséget írt elő, a szakképzettséggel nem rendelkező beosztott könyvtárosokat pedig „a *könyvtártechnikai minimum anyagából vizsgát tenni*” kötelezték.⁸⁵ Az átmeneti inkubációs időszak letele után a minimumvizsgákat – amint Barabási Rezső körleveléből ismeretes – 1955 januárjától tartották, előbb a budapesti, majd a megyei könyvtárakban a vidéki könyvtárkezelők számára; az alapvető képesítés megszerzésének határideje 1955. március 31-e.⁸⁶

A szakmailag és egyre inkább az ideológiailag is képzett könyvtárosok iránt mutatkozó hatalmas igény és maguk a képesítési követelmények is – amellet, hogy természetesen a könyvtári munka színvonalának emelését hozták magukkal – számos elvi vitára is alkalmat adtak, és nehezen megoldható problémák elé állították a korszakban kialakuló, folyamatosan változó és átalakuló könyvtári szakképzés rendszerét.

Úgyszintén 1954-ben látott napvilágot a népművelési miniszter 11-1-132/1954 Np. M. sz. rendelete a szakmai minimumról és a népművelési munkakörök képesítéshez kötéséről⁸⁷, amely „a *népművelési osztályvezetők és csoportvezetők részére is minimumként csak gimnáziumi érettségít vagy tanítóképzői oklevelet* [vagyis középfokú végzettséget] *jelöl meg*”. A hiányzó végzettségek megszerzésében a már említett Népművelési Továbbképző Intézet, illetve a megyei népművelési osztályok munkatársai hivatottak támogatást nyújtani. Az előírással kapcsolatban a könyvtáros szakma népművelési minisztériumi képviselőjeként Mihályi Imre kifogásolja, hogy az 1955-től tervezett megyei és járási tanácsi könyvtárügyi előadói stallumok esetében is ezt a végzettséget várják csak el, nem pedig a könyvtári képesítési utasításban előírt magasabbat.⁸⁸

Látható azonban, hogy mindezek a képzési formák, sok esetben inkább csak kísérletek, nem a tudományos, illetve nagykönyvtárak, vagy akár az idővel tudományos könyvtári színvonalra emelkedő, szélesebb feladatkör ellátására kifejlesztendő megyei könyvtárak munkaerő szükségletét voltak hivatottak biztosítani. A sokféle, inkább többé, mint kevésbé áttudatolt (leginkább kiskönyvtárak munkatársai számára meghirdetett) tanfolyam mellett az Országos Könyvtári Központ 1950-ben rendezett tízhetes, 60 órás könyvtáros, – illetve néhány óra előadás, gyakorlat eltéréssel – dokumentátor tanfolyamai a rendelkezésre álló rövid időkeretek ellenére is mindenképpen minőségi, tudományos vagy akár nagykönyvtári alkalmazásra méltó ismereteket adtak. A foglalkozások háromnegyede gyakorlat volt, az ideológiai tárgyak az összes óraszámnak csak töredékét tették ki. A második, 1951-ben lezajlott évfolyamon már 100 órában adták át a kisebb tudományos, intézeti és üzemi könyvtárak munkatársai közül az új káderek felkészítésében, valamint a régiek „*könyvtártani ismereteinek marxista-leninista szemszögből történő ártértékelése*”-hez szükséges ismereteket.⁸⁹

A képzés magasabb színvonalát egyrészt az előadók személye, felkészültsége garantálta (a teljesség igénye nélkül: Csapodi Csaba, Dezsényi Béla, Fitz József, Goriupp Alisz, Haraszthy Gyula, Kéki Béla, Kozocsa Sándor, Kőhalmi Béla, Scher Tibor, Takács József,

Tóth András, Varjas Béla, Veredy Gyula⁹⁰), illetve ezt sugallja a kurzust lezáró komoly vizsga anyaga. Az írásbeli dolgozatok kérdései:

- ideológia,
- katalogizálás (10 különféle korú és nyelvű könyv, pl. RMK, rövidítendő című barokk könyv, a jelölt által választott idegen nyelvű kötet, sorozatba vagy befejezetlen folytatásba tartozó kiadvány vagy folyóirat teljes évfolyamának címléírása),
- 10-15 soros cirill betűs szöveg transliterációja,
- osztályozás (a 10 katalogizált könyv tízedes osztályozása).

A szóbeli vizsga tételei pedig a következő témákat ölelték fel:

- ideológia,
- szerzeményezés,
- katalogizálás,
- osztályozás,
- bibliográfiák ismerete,
- kölcsönzési technika,
- könyvtárpolitika, különös tekintettel a Szovjetunió könyvtárügyére.⁹¹

A hallgatókat a felkészülésben 347 oldal terjedelemben 38 jegyzet és 12 bibliográfiai tájékoztató kiadvány segítette.⁹² Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy a néhány napos vagy hetes kurzusoknál jóval színvonalasabb képzést kaptak a diákok, de a komoly tananyag és vizsga képesítést nem adott a kollégáknak.⁹³

Nem szabad megfeledkezni a nagykönyvtárak házi tanfolyamairól, vizsgáiról sem! Ezek közül az egyetemi bibliotékáknak volt kiemelt szerepük az egyetemek kisebb gyűjteményeit kezelő tanszéki könyvtárosok képzésében, pl. az ELTE Egyetemi Könyvtárában⁹⁴, ahol 1949. március 1-jétől Domanovszky Ákos általános könyvtártani szaktanfolyamot szervezett elsősorban az intézmény új alkalmazottai számára⁹⁵, később pedig az Országos Könyvtárügyi Tanács határozata alapján a tudományos könyvtárakban tevékenykedők részére három különféle tartalmi súlyponttal (általános műveltséget szolgáló tárgyak, könyvtártani alapismeretek, nyelvoktatás) indítottak szakmai továbbképzéseket az egyetem bibliotékájában⁹⁶. Hasonló a céllal állította össze Sebestyén Géza a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában megrendezendő minimumvizsgához az *Útmutató tanszéki könyvtárosok számára* című kötetét, amely *A Könyvtáros*-ban megjelent recenzió szerint az első ilyen segédkönyv volt Magyarországon.⁹⁷ A Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem könyvtárában Uhlmann Aladár, aki 1952-től állt a bibliotéka élén, szintén minimumvizsgához kötötte a kollégái alkalmazását, bár a könyvtár történetét feldolgozó kötetből ismeretes, hogy „a könyvtár vezetője 80%-ban megválogatta munkatársait, kb. 20 %-ban 'odairányítottak' kádereket, ez utóbbiakra a vizsga nem vonatkozott”⁹⁸. Az országos múzeumok könyvtárosai számára a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja rendezett kötelező képzést 1952. december 3-ától.⁹⁹ Az 1954/1955-ös tanévre pedig az Országos Könyvtárügyi Tanács a budapesti tudományos nagykönyvtárak „kezdő, könyvtáros képzésben még nem részesült” dolgozói számára külön egyéves tanfolyamot tervezett irodalomismeret, könyvtártan (a könyvtártudomány és a könyvtárügy alapfogalmai, a könyvtári rendszer és annak működése, könyvtári munkafolyamatok, a könyvtártudomány aktuális kérdéseinek megvitatása), illetve nyelvi képzés tartalmi súlypontokkal.¹⁰⁰

A vonatkozó és még folytatódó kutatások során eddig feltárt adatokból, adalékokból kirajzolódó, bár sok helyen még töredékes kép jól mutatja az egyre nehezebbé váló

történelmi, politikai paradigmában működő szakmai közösség útkereséseit középfokú, illetve tanfolyami képzési rendszerének kialakításában, a professzió művelői számára legfontosabb releváns ismeretek meghatározásában és közvetítésében. A mozaikdarabokból is érzékelhető, hogy a köztörténelmi keretekbe – sokszor a professzió lényegét érintő, alapvető elveket, szempontokat negligáló ketrecbe – zárt kollégáink hogyan igyekeztek a korszakban gyorsan változó, fejlődő hivatásuk heterogenitásának megfelelő kínálattal szolgálni a könyvtárossághoz újonnan csatlakozók felkészülését munkájuk színvonalas végzéséhez.

JEGYZETEK

- 1.. Sonnevend Péter: Terv és remény : A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban (1945-1956). In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2014, 7. sz. p. 7-14.
2. Pogányné Rózsa Gabriella: A könyvtár szakos képzés megszervezése a hazai felsőoktatásban. In: Könyv és Nevelés, 2016. 1. sz. p. 9-39.
3. Nők könyvtári szolgálatban. In: Magyar Könyvszemle. 1903. p. 441.
4. Vö. Varjas Béla: Könyvtárosképzés. In: Magyar Könyvszemle. 1947. p. 1.
5. A VII. könyvtártani szaktanfolyam. In: Magyar Könyvszemle. 1913. p. 286.
6. Vö. Az első levéltári és könyvtártani szaktanfolyam. In: Magyar Könyvszemle. 1898. p. 352-356.
7. Maga a Karl Dziatzko által alapított műhely is csak 1921-ben, a berlini egyetemre való áthelyezéssel lett Professur für Bibliothekswesen, vagyis könyvtártani irányultságú képzőhely, így „a tanszék mely a múltban a filológiai és történeti diszciplínák sorába tartozott, ezentúl a nemzetgazdasági szakok körébe sorolandó”. Vö. A göttingai egyetem könyvtári tanszéke. In: Magyar Könyvszemle. 1922. p. 236-237.
8. Vö. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének negyedik könyvtárnoki szaktanfolyama. In: Magyar Könyvszemle. 1904. p. 348-349.
9. Vö. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének ötödik könyvtárnoki szaktanfolyama. In: Magyar Könyvszemle. 1907. p. 190-191.
10. Fraknoi Vilmos : Vidéki könyvtáraink jövője. In: Magyar Könyvszemle. 1899. p. 17-39.; az idézetek forrása: p. 19. és p. 39.
11. Jelentés a második könyvtárnoki tanfolyam lefolyásáról. In: Magyar Könyvszemle. 1900. p. 409.
12. Vö: A Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének szabályzata. In: Magyar Könyvszemle. 1901. p. 75-76.
13. Vö. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Orsz. Főfelügyelője emlékirata a magyar könyvtárügy fejlesztése érdekében. In: Magyar Könyvszemle. 1912. p. 188-192.
14. Vö. Gulyás Pál: Könyvtári problémák. Budapest: Gulyás Pál, 1917. p. 5-44.
15. Vö. Kéglí Ferenc: Adalékok könyvtárügyünk homályos éveiről : 1945-1949 : Az Országos Könyvtári Központ első évei és a körzeti könyvtárak szervezése. In: Könyvtári Figyelő. 2016, 1. sz. p. 43.
16. A könyvtárosi tanfolyamról : A Közoktatásügyi Népbiztosság 87745/III. b. sz. rendelete. In: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919, 1. sz. p. 3.
17. A könyvtárosi tanfolyam megnyitása. In: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919, 2-3. sz. p. 3.
18. Tájékoztató a könyvtárosi tanfolyamról. In: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919, 1. sz. p. 7-8.

19. Beszámoló a könyvtárosi tanfolyamról. In: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919, 4. sz. p. 5.
20. A könyvtárosi tanfolyam megnyitása. In: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919, 2-3. sz. p. 3
21. Beszámoló a könyvtárosi tanfolyamról. In: A Tanácsköztársaság Könyvtárügye. 1919, 4. sz. p. 5.
22. Vö. Holub József: Könyvtáros- és levéltárosképzés. In: Magyar Könyvszemle. 1923. p. 95-110.
23. Vö. Kiszl Péter: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán. In: Könyvtári Figyelő. 2015, 2. sz. p. 217-222.; Pogány György: Dézsi Lajos bibliográfusi működése. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2015, 7-8. sz. p. 50-51.
24. Vö. Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története. 1. kötet, 1945-ig. Bp. : FSZEK, 2004. p. 170-171.
25. Barát [?] Lászlóné: A Fővárosi Könyvtár (mint közművelődési könyvtár) története : [kézirat]. II. rész, p. 48-49. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár [a továbbiakban: MNL OL]. Fond XIX-I-20. Könyvtári oktatásüggyel kapcsolatos előadások, feljegyzések.
26. Vö. Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története. 1. kötet, 1945-ig. Bp. : FSZEK, 2004. p. 170.
27. Mihalik József: A Budapesti Városi Nyilvános Könyvtár : A működésről beszámoló tizedik évi jelentés alapján. In: Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1917. p. 235.
28. Gy. F. : Amit eddig próbáltam. 2. rész. In: Keleti Újság, 1931. augusztus 24. 8. p.
29. Az OKBK 1927-es tanfolyamáról tudomásom szerint publikált híradás nem jelent meg, csupán az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1928. évi jelentésének 3. oldala utal rá [OSZK Irattára, jelzet nélkül], illetve a képzés egyik résztvevője, Domanovszky Ákos oktatási minisztériumi kádernyilvántartó lapján is szerepel (Budapesten, 1950. február 10.) Ezúton is köszönöm Domanovszky Judit asszonynak, Domanovszky Ákos leányának, hogy a dokumentumot rendelkezésemre bocsátotta.
30. Vö. Pasteiner Iván: A magyar könyvtárpolitika. In: A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve. 1. (1935/1937). Bp. : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937. p. 11.
31. Vö. Könyvtárosképző tanfolyam. In: Magyar Könyvszemle. 1937. p. 67-68., 347; 1938. p. 82. Az előadások vázlatái kötetbe gyűjtve is megjelentek: Könyvtári előadások : az 1937. évi február 1. – márc. 23. között tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlata : kéziratként. Bp. : kiadták a tanfolyam hallgatói, 1937.
32. Vö. Fitz József levele gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Bp., 1945. május 11. OSZK Kézirattára, Fond 45/1214. p. 3.
33. Az újabb irodalomból vö. Pogány György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban. 1-2. rész. In: Könyvtári Figyelő. 2015. 3. sz. p. 339-353.; 4. sz. 497-502.
34. Vö. Katsányi Sándor – Tóth Gyula: A főváros könyvtárának története. 1945-1998. Bp. : FSZEK, 2008. p. 52-53.
35. Vö. Fitz József levele gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. Bp., 1945. május 11. OSZK Kézirattára, Fond 45/1214.
36. Varjas Béla: Könyvtárosképzés. In: Magyar Könyvszemle. 1947. p. 1-13.
37. Vö. Varjas Béla: Könyvtárosképzés. In: Magyar Könyvszemle. 1947. p. 2.; Bényei Miklós (szerk.): A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története : 1935-2009 : jubileumi kiadvány. Bp. : MKE, 2011. p. 15.
38. Varjas Béla: Könyvtárosképzés. In: Magyar Könyvszemle. 1947. p. 3.

39. Vö. Dancs Istvánné: Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez : 1945-1949. Bp. : Kossuth, 1988. p. 8.
40. Vö. Farkas Péter: Szabadművelődés korszaka, avagy közművelődés 1945-1948 közötti Magyarországon. In: Iskola a társadalmi térben és időben : 2011-2012. 1. kötet / Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola ; szerk. Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia. Pécs : PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, 2013. p. 140-146.
41. Gombos Ferenc miniszteri tanácsos, osztályfőnök körlevele az iskolán kívüli nevelés vezetőinek, egyesületi vezetőknek a népművelési tevékenység megindításáról. Bp., 1945. október 5. MNL OL. Fond XIX-I-1-i-62. Közli: Dancs Istvánné: Dokumentumok a szabadművelődés történetéhez : 1945-1949. Bp. : Kossuth, 1988. p. 29-31.
42. Köznevelés. 1948. p. 181.
43. Előadói feljegyzés a népfőiskolai kultúrvezetők részére tartandó tanfolyamról. Budapest, 1948. július 16. MNL OL. Fond XIX-I-1-i-229. Közli: Dancs Istvánné. i.m. p. 305.
44. Javaslat a 8 hetes középfokú népművelési iskola tematikájára és módszereire. [1949 november]. MNL OL. Fond XIX-I-3-s. Könyvtárosképző iskolák ügyei.
45. Vö. Halász Csilla: A nép művelése : Agitáció és propaganda a népművelésben a Rákosi-rendszer idején. Bp. : Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2013. p. 98-100.
46. Mihályi Imre: Javaslat a Népművelési Továbbképző Intézetben megrendezendő könyvtáros tanfolyamokra. Bp., 1954. június . MNL OL. Fond XIX-I-3/d. Könyvtárosképzés.
47. Vö. Farkas Péter: Szabadművelődés korszaka, avagy közművelődés 1945-1948 közötti Magyarországon. In: Iskola a társadalmi térben és időben : 2011-2012. 1. kötet / Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola ; szerk. Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia. Pécs : PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, 2013. p. 145.
48. A Szabad Akadémia előadóinak névsora. Aláírás, dátum és szám nélkül. [Budapest, 1949]. MNL OL. Fond XIX-I-3-s. Könyvtárosképző iskolák ügyei.
49. 1949. évi 15. törvény új minisztériumok szervezéséről és a magyar köztársaság kormányának átalakításáról. In: Igazságügyi Közlöny. 1949. június 30. p. 277.
50. Országgyűlési napló. 1949. col. 23-24.
51. Z. V.: Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekeztetéről. In: A Könyvtáros. 1954, 4. sz. p. 5.
52. Jegyzőkönyv. Bp., 1950. május 27. MNL OL. Fond XIX-I-3-s. Könyvtárosképző iskolák ügyei.
53. Jelentés a Könyvtárosi Iskolán ... végzett általános vizsgálatról. VIII/3/563/1951. Bp., 1951. július 28. MNL OL. Fond XIX-I-3-s. Könyvtárosképző iskolák ügyei.
54. Jegyzőkönyv. Bp., 1954. április 17. MNL OL. Fond XIX-I-3-s. Könyvtárosképző iskolák ügyei.
55. Halász Csilla: A nép művelése : Agitáció és propaganda a népművelésben a Rákosi-rendszer idején. Bp. : Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2013. p. 105.
56. Gerő Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia. 4. kötet. Bp. : Könyvtári Intézet, 2014. p. 149.
57. A Somogyi-könyvtár száz éve : Könyvtártörténeti tanulmányok / szerk. Péter László. Szeged : Somogyi-könyvtár, 1984. p. 170.
58. Vö. Kéglí Ferenc: Adalékok könyvtárügyünk homályos éveiről : 1945-1949 : Az Országos Könyvtári Központ első évei és a körzeti könyvtárak szervezése. In: Könyvtári Figyelő. 2016, 1 sz. p. 42-45.

59. Pál Ernő – Tóth Ferenc: Körzeti könyvtárak : (1950-1952). In: Pest megye könyvtárai / szerk. Pál. Ernő. Bp. : Pest Megyei Könyvtár, 1965. p. 31.
60. Mihályi Imre fogalmazványa a könyvtáros képzésről. Bp., 1954. november 30. MNL OL. Fond XIX-I-3-d. Könyvtárosképzés.
61. A könyvtárosképzésről. In: A Könyvtáros. 1954, 10. sz. p. 45.
62. Feljegyzés Horváth Márton elvtárs részére. [1951]. MNL OL. Fond M-KS 276. f. 89. Idézi: Halász Csilla: A nép művelése : Agitáció és propaganda a népművelésben a Rákosi-rendszer idején. Bp. : Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2013. p. 103.
63. Jelentés a Könyvtárosztály munkájáról. Budapest, 1950. október 30. MNL OL. Fond XIX-I-3-h. A könyvtárosképzésről szóló rész: p. 3., 6., 9-10.
64. Vö. Vadász Ferencné. A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai : 1945-1976. Bp. : Népművelési Propaganda Iroda, 1980. p. 15-16.
65. Mihályi Imre fogalmazványa a könyvtárosképzésről. Bp. 1954. november 30. MNL OL. Fond XIX-I-3-2. Könyvtárosképzés. 1954.
66. Nonn György sk. Népművelési miniszterhelyettes aláírásával: Felhívás az érettségiző fiatalokhoz. Bp., 1953. április 29. MNL OL. Fond XIX-I-11. 2 doboz.
67. Az öthónapos Könyvtárosképző Iskola végzett hallgatóinak találkozója. In: A Könyvtáros. 1953, 12. sz. p. 20.
68. A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 2001/1/1953. számú határozata Könyvtáros Gimnázium létesítéséről. In: Népművelési Közlöny. 1953. január 28. p. 17-18.
69. Haraszthy Gyula: A könyvtárosképzés helyzete és feladatai. In: A Könyvtáros. 1953, 1. sz. p. 10.
70. Gerő Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia. 4. kötet. Bp. : Könyvtári Intézet, 2014. p. 154.
71. Mihályi Imre: A könyvtárosképzésről. Bp. 1954. október 1. MNL OL. Fond XIX-I-3-d. 2. doboz. Könyvtárosképzés.
72. Barát [?] Lászlóné: A Fővárosi Könyvtár (mint közművelődési könyvtár) története : [kézirat]. II. rész, p. 49. MNL OL. Fond XIX-I-20. Könyvtári oktatásüggyel kapcsolatos előadások, feljegyzések.
73. Jelentés a Könyvtárosi Iskolán ... végzett vizsgálatról. VIII/3/563/1951. sz. Bp. 1951. július 28. MNL OL. Fond XIX-I-3-s. Népművelési Iskola Könyvtáros Iskola. 1951.
74. 2.042-13/1952 /V. 14./ M.T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről. In: Népművelési Közlöny. 1952. május 14. p. 58-59.; 8.720-2-33/1952. /V. 14./ Np. M. sz. utasítás a könyvtárügy fejlesztéséről szóló 2.042-13/1952. sz. minisztertanácsi határozat végrehajtásáról. In: Népművelési Közlöny, 1952. május 14. p. 59.
75. Nagy Éva: Szombathely rend. Tan. Városi közkönyvtárától a Megyei Könyvtárig. In: A Berzsényi Dániel Könyvtár : fejezetek Szombathelyi könyvtártörténetéből : 1880-2002. Szombathely : Berzsényi Dániel Könyvtár, 2002. p. 19.
76. 2.42-13/1952 /V. 14./ M. T. sz. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről. In: Népművelési Közlöny, 1952. május 14. p. 58. Részletesebben vö. Pogányné Rózsa Gabriella: Az Egyetemi Könyvtár fejlődése 1945 és 1980 között. In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei / Szógi László (szerk.). Bp. : ELTE Eötvös Kiadó, 2008. p. 135-136.
77. Vö. Vadász Ferencné: A középfokú könyvtárosképzés története és dokumentumai : 1945-1976. Bp. : Népművelési Propaganda Iroda, 1980. p. 14-15.
78. Nemes Dezső: A népművelési munka soronlévő feladatai : részletek az 1952. március 17. és 18.-i Országos Népművelő Értekezleten tartott előadói beszédből. In: Könyvbarát. 1952. 4. sz. p. 3.

79. A 1610-35-20/1953. dec. 4. sz. jegyzőkönyvet hivatkozva: A Somogyi-könyvtár száz éve : Könyvtártörténeti tanulmányok / szerk. Péter László. Szeged : Somogyi-könyvtár, 1984. p. 175-176.
80. Vö. Benedek Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története. 2. rész, 1950-1983. Bp. : OMIKK, 1983. p. 60. 43. sz. lábjegyzet.
81. A Népművelési miniszter 11-1-18/1954. Np. M. sz. utasítása a függetlenített vállalati műszaki könyvtárosok képzéséről. In: Népművelési Közlöny, 1954. május 28. p. 106.
82. Vö. Benedek Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története. 2. rész, 1950-1983. Bp. : OMIKK, 1983. p. 60-63.
83. Jánszky Lajos: Az első műszaki könyvtárosi vizsga. In: Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója. 1954. 2. sz. p. 1.
84. Balázs Sándor: Magasabb színvonalú szakkönyvtárosképzést! In: A Könyvtáros. 1954, 4. sz. p. 28.
85. Vö. A népművelési miniszter 11-2-18/1954. NP. M. számú utasítása a könyvtárosi munkakör képzéséhez kötéséről és a könyvtárosok továbbképzéséről. In: A Könyvtáros. 1954, 8/9. sz. p. 44-45., eredeti közlése: Népművelési Közlöny. 1954 augusztus 27. p. 154-155.
86. Barabási Rezső 865-V-7-40 sz. körlevele az érintett intézményeknek. Bp., 1954. december 22. MNL OL. Fond XIX-I-3-d. Könyvtárosképzés.
87. Népművelési Közlöny. 1954. december 30.
88. Mihályi Imre feljegyzése Újhelyi elvtárs részére a 11-1-132/1954. Np. M. sz. utasítás kapcsán. Bp., 1955. január 7. MNL OL. Fond XIX-I-3/d. Könyvtárosképzés.
89. Az Országos Könyvtári Központ könyvtárostanfolyamai. In: Könyvtárügyi Szemle. 1951, 3/4. sz. p. 45-48.
90. Vö. Könyvtáros- és dokumentáló tanfolyam : 1950 okt. – dec. 1-2. kötet. Bp. : OKK, 1951.
91. Az OKK 1950. évi könyvtáros és dokumentáló tanfolyamának vizsgálati szabályzata és vizsgakövetelményei. MNL OL. Fond XIX-I-1-h 375. doboz. 1613-124.
92. [Az] Országos Könyvtári Központ könyvtáros- és dokumentáló tanfolyama. In: Könyvtárügyi Szemle. 1951, 1. sz. p. 73.
93. Zalai Zoltán levele Alexits Györgynek. Bp., 1951. október 17. MNL OL. Fond XIX-I-20. Könyvtári oktatásüggyel kapcsolatos előadások, feljegyzések.
94. Mátrai László 814/1951. számú levele az OKK-nak a házi szaktanfolyamról Bp., 1951. október 9. ELTE Levéltára. Fond 19/a. Iktatott iratok.
95. Az Egyetemi Könyvtár munkaterve az 1950. évre. p. 2. ELTE Levéltára, Fond 19/d. Munkatervek.
96. Jelentés a Könyvtárügyi Tanács 1954. évi működéséről. p. 2. MNL OL. Fond XIX-I-25. OKT iratok.
97. Sebestyén Géza: Útmutató tanszéki könyvtárosok számára. Ism.: Pajkossy György. In: A Könyvtáros. 1954, 4. sz. p. 45-46.
98. Hiller István – Zsámboki László – Zsidai József: A műszaki felsőoktatás első könyvtára Magyarországon : 1735-1985 : Selmecebánya – Sopron – Miskolc. Miskolc : Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, 1989. p. 202.
99. Gerő Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia. 4. kötet. Bp. : Könyvtári Intézet, 2014. p. 154.
100. Vö. Tervezet a budapesti tudományos nagykönyvtárak dolgozói számára indítandó szakmai továbbképzésre az 1954-55. tanévben. Bp., 1954. augusztus 13. MNL OL. Fond XIX-I-3-d. Könyvtárosképzés, illetve jelentés a Könyvtárügyi Tanács 1954. évi működéséről. MNL OL. Fond XIX-I-25. OKT 1955-1958.